

Андрій Кліш
БОРОТЬБА ЗА УТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ У ЛЬВОВІ І УЧАСТЬ У НІЙ КИРИЛА
СТУДИНСЬКОГО (20-ті рр. XX ст.)

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Показано, що вища освіта була життєво необхідною для тогочасної національної української молоді. Успіхи таємного українського університету у Львові в 20-х рр. XX ст. переконали багатьох захищати цю ідею, незважаючи на протидію польської адміністрації. Чільна роль у підтримці українських науковців належала професору К. Студинському.

Актуальним завданням сучасної історичної науки залишається всебічне вивчення персоналій видатних громадсько-політичних діячів, чиї імена в умовах панування в Україні однопартійної тоталітарної системи перебували поза межами наукових досліджень або й узагалі були викреслені з української історії. До них слід віднести й Кирила Студинського (1868–1941) – багатолітнього голову Наукового товариства імені Шевченка, яке відіграло помітну роль в історії західноукраїнських земель кінця XIX – першої половини XX ст.

Багатогранна діяльність К. Студинського не знайшла належного висвітлення у вітчизняній історіографії. Окремі аспекти теми відображено в працях сучасників тих подій, які тією чи іншою мірою розкрили участь К. Студинського у суспільно-політичному житті Західної України, зокрема у справі утворення українського університету у Львові. Тут слід відзначити праці В. Мудрого, перевидані Науковим товариством ім. Шевченка та Українським вільним університетом у 1999 р. [1], з яких ми дізнаємося про унікальні, незнані широкому загалові сторінки боротьби українського студентства за право на національну вищу освіту і ту роль, яку відігравав у цій боротьбі професор Львівського університету К. Студинський. Серед сучасних авторів, праці яких присвячені боротьбі українства за національну вищу школу, можна відзначити В. Качмара [2], Р. Ковалюка [3], П. Лазечка [4], Р. Кучера [5], Т. Палія [6].

Заслугує на увагу стаття М. Богачевської-Хом'як на сторінках «Harvard Ukrainian Studies» [17], в якій проаналізовано проблеми створення українського університету у Львові в 20-х рр. XX ст., зокрема прослідковано роль у цьому процесі К. Студинського.

З архівних автор використав матеріали особового фонду К. Студинського [7-9], а також його листи до Лося, які зберігаються у рукописному відділі Ягеллонської бібліотеки (Краків, Польща) [18].

Хронологічно участь К. Студинського у боротьбі за утворення української вищої школи можна поділити на три періоди: австро-угорський (до 1918 р.), польський (1919–1939 рр.), радянський (1939–1941 рр.). Ми розглянемо лише другий період.

З перших днів після завершення війни розпочалася реорганізація Львівського університету. Вже у 1919 р. утратив (подвійність – переведення українських шкіл на українсько-польські. – А.К.) було скасовано й ліквідовано українські кафедри. Викладання всіх дисциплін переводилося на польську мову, викладачів-українців усувалося від роботи. Крім того, для того щоб займатися педагогічною діяльністю необхідно було мати польське громадянство («обитевательство») [11, 222].

Міжвоєнна Польща була типовою поліцейсько-бюрократичною державою, де розгалужена система управління з чисельним службовим апаратом ретельно контролювала різні життєво важливі сфери. 7 червня 1919 р. польська влада затримала К. Студинського і відправила на заслання в Домб'є. У Баранові, на пропозицію О. Ціпановської, К. Студинський бере активну участь у заснуванні «Українського університету». К. Студинський читав доповіді про боротьбу за український університет, про побут в Україні, про діяльність Крайової шкільної ради та інші важливі аспекти життя українського народу [19, 30].

Українці Східної Галичини не могли залишити свою молодь без університетської освіти. Тому українські наукові інституції взяли на себе організацію систематичних курсів, які замінили університет. Першим стало на шлях реалізації цієї справи Наукове товариство ім. Шевченка [4, 66].

20 вересня 1919 р. у пресі було оголошено про початок занять на систематичних наукових курсах. Їхня програма охоплювала три факультети університету: філософський, правничий і теологічний. Через своїх представників О. Барвінського, К. Студинського та В. Щурата для легалізації курсів Товариство звернулося до делегата

польського уряду в Східній Галичині д-ра Галецького [16, 80]. Проте польська влада 27 вересня 1919 р. безпідставно заборонила проводити курси. Також було заборонено проведення університетських курсів на базі Ставропігійського братства. Проте справа про утворення українського університету у Львові на цьому не закінчувалася. Активну участь у боротьбі за утворення української вищої школи брав К. Студинський.

Наприкінці серпня 1920 р. міністр освіти Польщі Ратай запросив представників українських науковців Львова, які були найактивнішими учасниками «університетських акцій», – К. Студинського, В. Щурата, Ф. Федака, – й повідомив їх, що уряд надає можливість відкрити 1 січня 1921 р. український університет в м. Станіславі (тепер Івано-Франківськ). Для реалізації цієї мети буде виділено 3 мільйони польських марок – дуже мізерну суму грошей, як на той час, тому що відбувалась постійна девальвація цієї валюти. Українські представники заявили, що українська громадськість не погоджується на університети поза Львовом. Ідея створення університету поза Львовом була абсурдною через брак бібліотек, необхідних наукових установ, і навіть хоча б тому, що ніхто з поважних українських науковців не згодився б на переїзд і роботу в такому закладі. На цю заяву Ратай відповів, що у разі відмови українських науковців польський уряд запросить викладачів з-за меж Західної України. Таким чином, ці «переговори», вірніше їх видимість, припинилися [5, 48].

Восени того ж року при академічній громаді почали діяти філософські й правничі курси. Кількість слухачів на них дедалі збільшувалася. Заняття стали систематичними. Для керівництва курсами було обрано трьох директорів відділів (філософського, правничого та медичного), які колегіально вирішували всі питання.

3 ініціативи членів НТШ на початку липня 1921 р. курси було реорганізовано в Український таємний університет на зразок західноєвропейських. У ньому були такі відділи: філософський, правничий і медичний. К. Студинський у згаданому університеті викладав два предмети: Огляд української літератури XVI–XVII ст. (2 год. на тиждень) та Важніші питання з української літератури (2 год. на тиждень) [1, 89].

К. Студинський вважав, що Український таємний університет у Львові повинен був існувати до утворення державного університету [7, 18].

У липні 1921 р. польські урядовці звернулися до К. Студинського з пропозицією організації філософського відділу для українського університету (швидше за все у Станіславі), проте він її не прийняв.

11 грудня 1921 р. у зв'язку з діяльністю таємного українського університету в К. Студинського було проведено ревізію [1, 138].

Паралельно здійснювалися спроби заснування легального українського університету. У 20-х рр. XX ст. більшість представників української інтелігенції вважала, що вища освіта була життєво необхідною для національної молоді. Успіхи таємного університету переконали багатьох захищати цю ідею, незважаючи на протидію польської адміністрації. Проте всі розуміли, особливо викладачі, що нормально університет може функціонувати лише при постійній фінансовій підтримці уряду.

Очоливши НТШ, К. Студинський не полишає надії на відкриття українського університету. Так, зокрема, за інформацією поліції Львів-місто від 10 грудня 1925 р., НТШ звернулося за дозволом на проведення циклу викладів, як популярних лекцій, доступних для широкої публіки. Зокрема, він був одним з викладачів, який погодився їх провести [1, 145].

Найбільш серйозну пропозицію щодо створення офіційного українського університету зробив коаліційний уряд центристів та право-центристів між 1924 і 1925 роками. Засідання комісії відбулось 9 вересня 1924 р. в бюро Міністерської Президії у Варшаві. У ньому взяли участь професори Й. Лось і Фр. Зойль, з української сторони професори Р. Смаль-Стоцький та К. Студинський, зі сторони уряду – доктор Т. Варинський і доктор Ст. Лось. План передбачав створення комісії, яка включала б представників уряду та викладачів Ягеллонського та Львівського університетів.

До компетенції Комісії входило:

А. Аналіз законодавчих актів і урядових пропозицій, пов'язаних з покликанням до життя університету.

Б. Внесення пропозицій щодо створення кафедр і їх складу, подавати пропозиції на затвердження високого наукового ступеня, задовольнити всі його потреби, організації та адміністрації.

Потім пропозиції на виділення відпусток, визначення стипендій для приготування до здобуття наукового ступеня, а також пропозиції на суплентури.

В. Внесення пропозицій щодо створення Комісії, яка б контролювала тих, хто оскаржуватиме у випадку сумнівів щодо важливості вищої освіти, відбутої в поганих умовах.

Г. Внесення пропозицій щодо створення університетських курсів. [викреслений]

Протокол (з викресленням пункту Г підписали всі присутні [17, 531-532].

Цей протокол як урядовий комунікат було розміщено в пресі, а його текст переслано телеграфом міністрові Скринському до Женев.

Ця комісія працювала над заснуванням українського університету у Кракові, після чого його мали перенести в місто на етнічній українській території.

Слід сказати, що кандидатуру К. Студинського розглядали на призначення на посаду професора Ягеллонського університету. Проте це призначення зіткнулося з адміністративними проблемами. Міністр Грабський не тільки відкладав призначення, але й знайшов спосіб йому протидіяти, запропонувавши К. Студинському набагато нижче становище, порівняно із становищем за часів Австро-Угорської імперії. Йому пропонували посаду контрактного професора, на котру К. Студинський категорично не погоджувався, у листі до Лося зазначивши: «Мене ламали по життю, але не зламали. Я не зігну ший, бо все, що було для мене і моїх дітей дорогим, таким і залишиться» [525].

5 листопада 1924 р. К. Студинський, як голова університетського комітету НТШ, запропонував кандидатури українських членів для комісії у справі створення українського університету: О. Колессу, Ст. Дністрянского, Ст. Рудницького, К. Студинського, В. Верхановського, І. Свенціцького.

Проте, він не послав листа безпосередньо в міністерство, а продиктував С. Смаль-Стоцькому, який надіслав його разом із своїм власним листом.

Саме лист С. Смаль-Стоцького, в якому висловлювалася повна лояльність до польської влади, викликав неоднозначну реакцію в українському суспільстві.

К. Студинський не підтримав свого колегу. Зокрема, у листі до Я. Лося він звинувачував С. Смаль-Стоцького у перекручуванні уявлень українського академічного товариства. У тому ж листі він подав приклади того, чому співпраця з поляками була практично неможливою, оскільки 11 українських професорів та лекторів були

звільнені з Львівського університету, 500 українських шкіл були змінені на двомовні. По суті, все, чого досягли українці за часів Австро-Угорщини, було скасовано польською владою [18].

Університетська акція 1920-х рр. не лише не увінчалася успіхом, але й зіпсувала репутацію К. Студинському.

Наукова та видавнича діяльність НТШ вимагала поповнення наукового потенціалу високоосвіченими науковими працівниками, насамперед молоддю. Ще в 1903 р. М. Грушевський висловив пропозицію про заснування Академічного дому. Мета цієї інституції визначена такими словами К. Студинського: «Від довшого часу відчувалася болючо потреба дому, де українсько-руська молодіж вищих шкіл могла би знаходити добрі, гігієнічні і можливо дешеві помешкання та таку ж їжу, в крайній потребі і кредит (по змозі), де б виховувалась вона в здоровій атмосфері праці, вищих духовних інтересів, суспільних і національних обов'язків і, не марнуючи своїх сил у біді або невідповідних обставинах, приносила би в тяжку боротьбу життя непорушні запаси енергії, свіжість інтересів та ідеалів суспільної діяльності» [13, 141].

У 1907 р. Академічний дім (вул. Супінського, 17), побудований на кошти меценатів як з Наддніпрянської України, так і з Галичини, було передано українській студентській молоді.

Проте під час Першої світової війни в цьому будинку розміщувалося царське військо. К. Студинський згадував, що «залишилося з багатого інвентара кілька розбитих шаф, столів та кільканадцять крісел» [13, 142].

Не маючи коштів на відновлення і нове обладнання будинку, Виділ НТШ на засіданні 26 червня 1918 р. ухвалив рішення передати приміщення Академічного дому гімназії сестер Василянок.

Попри особисті інтереси, Кирило Студинський повертає у власність Товариства Академічний дім: «...я рішився поволі перебрати будинок «Акад. Дому» й передати його для вжитку молоді. Особисто була для мене дуже прикра з різних причин. В «Акад. Домі» містилася одинока тоді у Львові жіноча гімназія, у відношенні до якої я мав зобов'язання хоч би тому, що тут училася свого часу моя дитина... Всі умови виконано і дня 30.7.1927 р. переняв я будинок на власність Товариства...» [14, 16–17].

З Академічним домом пов'язана діяльність студентського товариства «Академічна громада», студентського хору «Бандурист». Без сумніву, заслуговує визнання праця К. Студинського, який доклав

чимало зусиль у боротьбі за існування та функціонування цієї інституції згідно з її прямим призначенням. Не один студент, знайшовши тут притулок і підтримку, зміг здобути освіту і вийти в люди. Отже, як ми бачимо, К. Студинський особливо дбав про створення належних умов для науково-освітньої праці студентської молоді.

К. Студинський підтримував українських науковців у боротьбі з несправедливістю польської влади, яка чинила тиск на певні прояви національно-свідомого життя. Типовим є приклад з наданням дозволу на польові дослідження для відомих археологів Ярослава Пастернака та Юрія Полянського. Перше звернення К. Студинського, як Голови НТШ, до відділу мистецтв при воєводському уряді у Львові з проханням про дозвіл датоване 1 липня 1931 р. У листі подавалася характеристика обох кандидатів і розглядалося культурне значення Музею НТШ. Очевидно, лист був проігнорований польською стороною, бо через півроку, 15 січня 1932 р., К. Студинський знову надсилає на ім'я начальника воєводського управління консервації запит щодо справи дозволу на археологічні розкопки для Я. Пастернака і Ю. Полянського. Цей лист також, ймовірно, залишився без відповіді. І лише втручання варшавських чиновників змінило ситуацію на краще [15, 219].

Боротьба українців за освіту рідною мовою належить до найбільш яскравих сторінок суспільно-політичного життя Галичини 20-х рр. XX ст. Важливе місце у цій боротьбі займав і К. Студинський. Подальше заповнення «білих плям» та прогалин в його життєписі, створення цілісного й детального політичного портрета цього діяча могло б сприяти поглибленню людського виміру в нашому розумінні складних етно-політичних процесів в Україні першої третини XX ст.

Література

1. Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині. – Львів – Нью-Йорк: Українознавча бібліотека НТШ, 1999. – 194 с.
2. Качмар В. За український університет у Львові: Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець XIX – початок XX ст.). – Львів: Львівський державний університет ім. Івана Франка, 1999. – 118 с.
3. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях XIX–XX ст. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2001. – 420 с.

4. Лазечко П. З історії створення та діяльності Українського таємного університету у Львові (1921–1925 рр.) // Український історичний журнал. – 1994. – № 6. – С. 64–71.
5. Кучер Р.В. Наукове товариство імені Шевченка: Два ювілеї. – К.: Наук. думка, 1992. – 112 с.
6. Палій Т. Радянська Львівська університетська історія 1939–1941 років // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль, 2005. – Вип. 2. – С. 200–204.
7. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДАУ у Львові). – Ф. 362 (Студинський К.). – Оп. 1. – Спр. 39 (Проект статуту, протоколи конференцій, листи та інші документи про діяльність комісії по заснуванню українського університету у Львові). – 48 арк.
8. ЦДАУ у Львові. – Ф. 362 (Студинський К.). – Оп. 1. – Спр. 89 (Статті про возз'єднання українського народу, радянську Конституцію, про І. Франка, опубліковані в газетах «Вільна Україна», «Вісті» і «Советская Украина»). – 9 арк.
9. ЦДАУ у Львові. – Ф. 362 (Студинський К.), оп. 1, спр. 11 (Спогади Студинського К. про студентські роки життя (від 1890 р. – 1893)). – 97 арк.
10. Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2000. – 346 с.
11. Елкин А. И. Русская школа в Польше (1918–1939 гг.) // Вісник Харківського державного університету. – 1998. – № 413: Історія. – Вип. 30. – Харків, 1998. – С. 214–222.
12. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К.: Наук. думка, 2001. – 912 с.
13. Брилинський Т. «Академічний дім» у Львові – сторінка історії НТШ // Т. Шевченко і українська національна культура: Матеріали наук. симпоз., Львів, 8–9 червня 1989 р. / ЗНЦ АН УРСР, Ін-т сусп. наук та ін. – Львів: Світ, 1990. – С. 141–142.
14. Студинський Кирило. За Академічний дім. – Львів: Накладом автора, 1927. – 36 с.
15. Романюк Т. Документальні матеріали Ярослава Пастернака в архівних збірках Львова // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 20–21 вересня 1996 рр. – Львів, 1999. – С. 213–224.
16. Мудрий В. Боротьба за огнище української культури в західних землях України. – Випуск 1. – Львів, 1923. – 130 с.
17. Bohachevsky-Chomiak M. The Ukrainian University in Galicia: A Pervasive Issue // Harvard Ukrainian Studies. – Volume V. – Number 4. – Desember 1981. – P. 497 – 546.
18. Oddział Rękopisów Bibliotece Jagiellońskiej. – 7570 IV. Materiały dotyczące komisji organizacyjnej Uniwersytetu o j. wykładowym ruskim (ukraińskim). Listy do J. Łosia: k. 53, 65–66, 69–72, 82–85; Bruliony listów J. Łosia k. 81.

19.Єдлінська У. Кирило Студинський (1868-1941): Життєписно-бібліографічний нарис. – Львів, 2006. – 309 с.